

Z przeszłości człowieka w Dolinie Wapienicy

Dolina Wapienicy – miejsce ucieczki od wielkowiejskiego zgiełku, ostoja dzikiej przyrody rzadko kojarzy się ze śladami zamierchłej przeszłości, które pozostawił tu człowiek.

Śladów tych w Dolinie odnotowujemy wiele. Wzbudzają one od lat zainteresowanie licznego grona archeologów i historyków, zwłaszcza, iż dotyczą niezwykle interesujących obiektów, częstokroć tajemniczych i zagadkowych.

Niewątpliwie, jeden z najbardziej tajemniczych obiektów znajdujących się w obrębie Doliny, a ściślej mówiąc jej otoczenia, kryje szczyt góry Palenicy. Góra ta pomimo stosunkowo niewielkiej wysokości bezwzględnej (688,2 m n.p.m.) stanowi jeden z najbardziej eksponowanych szczytów w północnej partii Beskidu Śląskiego górując od północy nad Pogórzem Cieszyńskim i Doliną Wapienicy od południa. Warto również dodać, iż w okresie średniowiecznym w pobliżu Palenicy na obszarze Pogórza Cieszyńskiego przebiegał ważny szlak handlowy prowadzący z Czech i Moraw do Krakowa i Wieliczki, tzw. szlak solny. Temu wyjątkowemu położeniu należy prawdopodobnie przypisać zlokalizowanie w szczytowej partii Palenicy zagadkowego obiektu, który pomimo przeprowadzonych tu badań wykopaliskowych do dziś stanowi archeologiczną zagadkę.

Obiekt ten określany w literaturze archeologicznej mianem kręgu kamiennego nawiązuje formą do założenia grodowego. Jest to stosunkowo niewielki obiekt o powierzchni ok. 0,5 ha składający się z owalnej partii centralnej obejmującej kulminację wierzchołka oraz trzech schodkowato rozmieszczonych na zboczu północnym tarasów. Część centralna obwiedziona jest pierścieniowatym wałem kamiennym o nierozpoznanej konstrukcji wewnętrznej osiagającym miejscami wysokość ok. 2 m. Dodatkowym elementem obronnym założenia od strony południowej jest fosa, zabezpieczająca obiekt od strony jedyne go dogodnego dojścia od strony grzbietu łączącego Palenicę z sąsiednim szczytem o nazwie Kopany.

Pomimo dwukrotnie przeprowadzonych w obrębie tego obiektu archeologicznych badań wykopaliskowych (1962, 1983 r.) nie udało się odtworzyć jego funkcji i chronologii. Brak występowania materiału zabytkowego z wyjątkiem śladów spalenizny, a także stosunkowo niewielkie rozmiary tego założenia wydają się wykluczać możliwość długotrwałego zamieszkiwania tego obiektu.

Dotychczasowi badacze skłonni są dopatrywać się w nim obiektu kultowego lub strażnicy związanej z okresem średniowiecza. Hipotetyczna strażnica mogłaby funkcjonować współcześnie z grodziskiem w Starym Bielsku. Hipoteza interpretująca ten obiekt jako założenie typu kultowego znajduje analogie w podobnie zlokalizowanych obiektach kultowych z terenu Gór Świętokrzyskich (Święty Krzyż) i góry Ślęży na Dolnym Śląsku. Ostatnio pojawiła się również nowa koncepcja wiążąca ten obiekt z prahistorycznym osadnictwem z okresu wczesnej epoki żelaza odkrytym niedawno na obszarze pobliskiego Jaworza.

Niewykluczone, iż z założeniem na Palenicy związany jest zagadkowy kompleks kopców kamiennych odkrytych niedawno w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Składa się on z ok. 100 kopców kamiennych zlokalizowanych na grzbiecie łączącym szczyt Palenicy z górą Kopany. Kopce zbudowane są z luźno usypanych kamieni piaskowcowych. Mają w rzucie poziomym kształt owalny o zróżnicowanej wielkości od wymiarów 1 × 1 m do 4 × 4 m. i wysokości ok. 0,5 m. Obszar objęty zasięgiem występowania kopców szacuje się na ok. 1 ha.

W obrębie dwóch kopców tego kompleksu przeprowadzono w latach 90. sondażowe badania wykopaliskowe. Nie dostarczyły one co prawda materiału zabytkowego umożliwiającego ich

datowanie, ale pozwoliły na dokonanie interesujących obserwacji. Stwierdzono, iż tajemnicze kopce poza częścią nadziemnego nasypu zaopatrzone są również w część podziemną w postaci zagłębionej jamy wypełnionej drobnymi kamieniami. Dotychczasowe wyniki badań sugerują funkcje kultowe kopców (m.in. stwierdzone ślady palenia ognia na zewnętrznej powierzchni kopca). Mniej prawdopodobna jest funkcja grobowa.

Zbliżony, choć znacznie mniejszy kompleks, kopców kamiennych odkryto również w latach 80. w przeciwległej części Doliny, na grzbiecie, łączącym szczyty gór Trzy Kopce i Stołów. Część kopców w obrębie tego kompleksu ma nieco inny charakter niż w przypadku kopców na Palenicy. Spoczywają one na dużych blokach kamiennych, a niektóre z nich wykazują strukturę wewnętrzną złożoną z planowo układanych warstw kamieni.

Również tutaj przeprowadzono w latach 80. sondażowe badania archeologiczne, które nie przyniosły jednak materiałów umożliwiających ustalenie funkcji i chronologii tych obiektów.

Niezwykle interesującym znaleziskiem odkrytym w latach 70. jest żelazny grot włóczni znaleziony w pobliżu otworu jaskini znajdującej się ok. 100 m od wspomnianego kompleksu kopców kamiennych pomiędzy Trzema Kopcami a Stołowem. Grot ten stanowi niezwykle rzadkie na tym terenie znalezisko prahistoryczne z okresu wpływów rzymskich datowane na II wiek naszej ery. Odkrycie to świadczy o penetracji okolic Doliny Wapienicy już w czasach prahistorycznych. Znalezisko to tym bardziej wyjątkowe, iż w tym okresie czasu notujemy niezwykle rzadkie ślady pobytu człowieka na terenie Podbeskidzia.

Ostatnim, niezwykle interesującym obiektem związanym z dawnymi śladami człowieka w Dolinie Wapienicy jest blok kamienny z rytem naskalnym zlokalizowany na zboczu góry Trzy Kopce. Blok ten ustawiony pionowo, precyzyjnie zorientowany według stron świata (dłuższe boki wzdłuż osi wschód zachód), posiada znaczne rozmiary. Na jego węższych bokach znajdują się trzy ryt: po stronie wschodniej schematycznie przedstawiona sylwetka człowieka, prawdopodobnie w geście oranta (postać stojąca w pozie modlitewnej) oraz równoramienny krzyż, zaś po stronie zachodniej znak X. Trudno jest powiązać te ryt z konkretnym kręgiem kulturowym i określonym horyzontem czasowym. Tego typu znaki, podobnie jak inne ryt spotykane w Beskidzie Śląskim występują na wielu obszarach i w różnych okresach chronologicznych, warto tu jednak zwrócić uwagę na podobieństwa tych rytów ze znakami spotykanymi w obrębie góry Ślęzy na Dolnym Śląsku, na przykład powszechnie spotykany tam znak X.

Jak widać z tego pobieżnego przeglądu obiektów związanych z najstarszymi śladami człowieka w obrębie Doliny Wapienicy ich problematyka przedstawia się niezwykle interesująco i zagadkowo. Niewykluczone, iż dalsze prace badawcze dostarczą jeszcze wiele interesujących danych. Jednak już na tym etapie można stwierdzić, iż problematyka ta na tle innych obszarów Podbeskidzia wyróżnia się pewną specyfiką, na którą składa się przede wszystkim szczególny charakter obiektów występujących na tym obszarze (krąg kamienny, kopce kamienne, ryt naskalne, obiekty - megalityczne (?) w połączeniu ze śladami penetracji prahistorycznej. Niestety na obecnym etapie badań niewiele możemy powiedzieć o chronologii i funkcji tych obiektów. Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania daje nadzieję na dalsze odkrycia, które rozszerzą naszą wiedzę o tym terenie. Z pewnością wzbogacą one naszą świadomość w odbiorze Doliny Wapienicy o nowy wymiar - jako miejsca ze wszech miar szczególnego - nie tylko pod względem przyrodniczym, ale także kulturowym.

Bogusław Chorąży

Kierownik działu archeologii w Muzeum Okręgowym w Bielsku-Białej.